

TERMÉS

Régi csíki regösök

I. A regölés az egyik legnagyobb múltú magyar népszokás. Pogány kori termékenységvárázsló rítus, amely leginkább a téli napfordulóhoz kapcsolódott, de a kereszténység elterjedése után karácsony másodnapjához, Szent István vértanú ünnepéhez, sőt, úgy látszik magának Szent István királynak a napjához is kötődő néphagyomány lett. A középkorban ügylehet széles körben ismert volt. „A regölés a télközépi szerencsekívánó köszöntés Kelet-Európában mindenütt ismert szokásának magyar változata.”¹

A regösök házról-házra járó, köszöntőt, éneket mondó személyek voltak. Énekeikben, mondókáikban a mulattatásnak fontos szerep jutott. Hivatásos énekmondókként a középkorban királyok, főurak mulatságain a regösök is feltűnnek. 1552-ben Heltai Gáspár is említi a regölést. „A mi Ünneink Jézus Krisztusnak születésének napja után következik az ördögnek nagy ünnepe a regélő hét... A sok duska italtnak, a sok regélésnek nincsen semmi vége.”²

A reges, regös, valamint a rege, regöl szócsalád vitatott eredetű. Az egyik felfogás úgy tartja, hogy ezek hangutánzó szókként keletkeztek, és a *rekeg* szó rokonságába tartoznak. E szavak eredetileg a regösök hangoskodására, zajongására, nyers előadasmódjára utalhattak. Mások úgy vélik, hogy a magyar nyelvben a *reg* alapszó annak a finnugor kori, vagy uráli ősi örökséget jelentő szótörnek a származéka, amely a *rénül* szónak is az alapja volt. A szó e magyarázat szerint összefügg a sámán (varázsló), a magyar táltos extázisát, átszellemülését, révülését jelző szóval. Sőt olyan vélemény is van, hogy a regös, a magyar sámánt jelölő egyik kifejezés lett volna.³

A népszokást a múlt században a Dunántúlon, Udvarhelyszék némely falvaiban még ismerték, gyakorolták. A dunántúli regösök – gyermekek, legények – legalább négy fős csoportokba szerveződve járták a falut, rázták a félelmetesen hangzó láncos botjait. Egyéb hangszereik: a köcsögduda, furulya, a regössíp voltak. Míg az udvarhelyszékiek 15-20 fős csapatban inkább a fiatal házасokat köszöntötték, addig a dunántúli regösök főként a lányos házасokat látogatták.⁴

Bár a magyar néprajzkutatás sokat vizsgálta a regölés, a regösének kérdését, eldönteni mindmáig nem sikerült, hogy létezett-e vagy nem a honfoglalás előtt olyan ének a csodaszarvasról (vagy egyébről), amelyet a téli napfordulón adtak elő. Az sincs kizárva, hogy a magyarságnál a mai hazájába való költözés után, az itt élő, és a szomszédos népek hatására alakult ki ez a mágikus rítus.⁵

A regösének rokonságának kérdése a magyar népzene erősen vitatott témája. Eurázsiai gyemekdalok, ráolvasó énekek, mondókák, a magyarral rokon északi népek zenéje, a hasonló tárgyú balkáni dallamok, középkori egyházi zene, valamint európai táncdallamok tartoznak többé-kevésbé a számba jöhető, szétágazó rokonságba.

¹ *Balassa Iván – Ornaty Gyula*: Magyar néprajz. Bp., 1982. 620. old.

² *uo.* 620-621. old. – A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. III. k. Bp., 1976. 365. old. – Magyar Néprajzi Lexikon. IV. k. Bp., 1987. 329-330. old. – Magyar néprajz. V. k. Bp., 1988. 572-573. old.

³ A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. III. k. 365-366., 404. old.

⁴ *Diószegi Vilmos*: A pogány magyarok hitvilága. Bp., 1978. 125-127. old. – Magyar Néprajzi Lexikon. IV. k. 329-331. old. – Magyar néprajz. V. k. 574. old. – A *kénosi* (Udvarhelyszék) regösöknek nincsen hangszerük.

⁵ Magyar néprajz. V. k. 574. old.

II. A Csíkszcedai Állami Levéltárban Csíkszék XVII. századi törvénykezési anyagában négy peres irat a régi csíki regösökről tartalmaz figyelmet érdemlő adatokat.

1. A legrégibb csíkszentgyörgyi, és az 1636. március 16-i dátumot viseli. A jegyzőkönyv (protokollum) a csíkszentgyörgyi Simon János ellen szóló tanúvallomásokot tartalmazza, amelyeket az ugyanoda való Márton István kérésére rögzítettek. A XVII. századi szövegek közlésekor pontot, vesszőt, kettőspontot, az értelem kérte esetekben tettünk. Néhány rövidítést kiegészítettünk, 1-2 szót pótolunk. Ez esetben zárójelt használunk. A regölésre vonatkozó részeket szövegűen igyekeztünk idézni.

„3. (tanú): *Zatha Janos*, de ead(em), pixidar(ius). J(uratus) F(assus)... Tudom aztis, hogy Fileop Thamast megh werthe (werw?) it Georgico(n) megijis Fizete. Aztjs latam ez *karacsonba*, eyel, (hogy) az Tompos Andras kwttiat be tölte Faval teobekkel egiut.

5. (tanú): *Tanczios pal*, de ead(em), pixidar(ius). J(uratus) F(assus). Tudom, azt, hogy Simon Janosek hozank ieöttek volt *Karacson eyn*, hogy be nem ereztök, az Kutunkba fat liant volt, mi törvényhez akarok hini, nekünk megh Fizete, hogy ne perellitük, ket napi kazalassal wegeze el.

6. (tanú): *Zatha Georgy*, de ead(em), pixidar(ius). J(uratus) F(assus). Tudom azt, hogy *regeliü(n)k uala Simon Janossal*, hogy az Georgyni hogy be iutank egy rajtoriat Fel veön es az Feoldheöz úgy ütte, hogy el romlek, az kútbays uagy ketzer wete (?) Fat, azt megys Fizete”.⁶

Simon János, Zatha György és Zatha János Csíkszentgyörgyön 1634 és 1635 karácsonyán regöstársak voltak. Simon János az 1634-beli „viselt dolgai” okán Táncoz Páléknak 1635 nyarán kaszállhatott, hogy hibáját „Jerója”.

2. A korabeli csíki regölésről a legtöbbet, de fájdalom, így sem eleget, a csíkszatószegek révén tudunk meg. A csatószegei Lakatos Jeremiás kérésére Petki István csíki főkapitány vizsgálatot rendelt el. A szentmártoni Potyó István Deák és az ugyancsak szentmártoni Balázs Benedek által megejtett kihallgatás anyagából kiemeljük a minket érdeklő, tárgyunkhoz tartozó szövegrészeket. Az elmondottak 1640 karácsonyának éjjelén történtek:

„1. Testis: *Erős Benedek*, Alfalui primip(i)l(u)s. Annor(um) 16. Jur(atus) Fass(us) est: fatet(ur) hoc modo: Lattam az Simo peter oduaran hogj *be megüünk uala regelni*, Lakatos Jeremias is uttanunk ieö vala, monda Demeter Jannos (!) Jeremiasnak: ne iöi uttanunk, azon Demeter Jannos (!) üttni keszde Jeremiasat. Jeremias monda: *en keresz eneket mondok*...

2. Testis: *Miklos peter* de Cziato Szegh. Annor(um) 20... az Cziato Mikos hazaban lattam, hogj Demeter Jannos (!) igen ytte hatba az palcziaual Jeremiasat, az palcziaiat le bocziata s monda: ki üttni Jeremiasat, mertt ő en baratom, az öczieis, matte, az Demeter Andras fia igen ütte Jeremiasat, oztan hatrab alla, az Füstös Anna fiais ütte, az is hatrab alla, az Korodi gergeli fiais, pall igen vtte, azis hatrab alla, az pacziajat az hona ala foga, hogj ne lassak, Jeremias melle alla, hogj ne lassa Jeremias, kik venik, en azkor Jeremiasnak semi vettsegitt ne(m) latta(m).

3. Testis: *Menyhart pal*, de ead(em) pedes pixidar(ius). Annor(um) 25... *Karaczion estin en hozam jeövenek* az füstös Anna Fiát: Ferenzc (!) s Miklos, töbekkel egütt (!) mondak, hogj Jeremiasat igen megh vertek:...

4. Testis: *Simo peter* de ead(em) nobilis. Annor(um) 45. J(uratus), f(assus) est, fatet(ur): hallotam, hogj kerkedett vele füstös Ferenzc (!), hogj Jeremiasat ketzer igen ütte...

⁶ Csíkszcedai Állami Levéltár. Csíkszék iratai: 27/4-es számú iratcsomó. Protokollum. 1636-1637-es évek. a többi vallomást, mivel Simon János egyéb „viselt dolgairól” szól, kihagytam. Z: Georgy – Szentgyörgy; Zaz Georgyni – Szász Györgyni, de eadam – ugyanonnan való; pedes pixidarius – a székely gyalogkatoná latin megnevezése, juratus, fassus est – esküt, vallomást tevő személy; rajtorja – latorja, létra.

5. Testis: *Mattias Görgy* (!), Alfalui, fodor Görgy (!) Szolgaia. Annor(um) 15... *Karaczion estin* ualank az Cziato Mikos hazanal, oda Jeüue Jeremiasis, az aztalnal ül uala. Vetekedik uala Füstös Miklos Jeremiassal, Füstös Ferenzc (!) ez tüznel ül uala, fel kelle, oda mene, Jeremiast igen ütte...

6. Testis: *Erös Jánnos* (!). Alfalui nobilis. Annor(um) 22... ut precedens ac (et?) plus: füstös Miklost en fogam megh, hogy Jeremiast ne banczia...

7. Testis: *Erös Ferenzc (!) fia Jannos (!)*. Annor(um) 16., az Cziato Miklos hazaban mikor tuszakodnak uala Jeremias(es) Darius Istuan...

8. Testis: *Pataki András*, demeter Andras hazaban lako. Annor(um) 16... ut precedens...

9. Testis: *Nagy Istuan*, peter miklos Szolgaia. Annor(um) 25... *Reglünk uala karaczion estin* az Cziato Miklos hazanal, lattam, hogy füstös Ferenzc (!) Jeremiast egy baltaual igen ütte, az öczieis Miklos igen ütte, Demeter Jannosis igen ütte. Veteknelkült...

10. Testis: *Jáko Istuan*, szentsimoni, az Nemzetes Farkas Ferenzc (!) Vram iobagia. Annor(um) 40...

11. Testis: *Ohla Istuan(n)e. Anna*, Cziato Szeghi. Annor(um) 45. J(urata) F(assa) est. *Karaczion estin* az Szeretre menek Cziato miklosni, lattam, hogj Jeremias (és) Darius Istuan tuszakodnak...

12. Testis: *Darius Peter*, Cziato Szegyi nobilis. Annor(um) 36. *Az en hazamnal* hallam, hogj kerekedik uala füstös ferenzc (!), hogy Jeremiast kett Szer ualoba hegh ütete, harmadszor ugj vte az boltual, hogy az ködmönibe bele ragadott uolt az balta: azt hallia, hogy Szabliaual iar uttanunk, de ha uttanunk Jeü, az Szabliat el veszem töle, az niakatt el rouom uele, az Szabliat kette töröm, uagion vram, jönön ki, pelerien (?) megh erte.

13. Testis: *Darius Peterne. Katalin*, Annor(um) 27 (?) ...

14. Testis: Madar Andrasne, Orszolia, de ead(em) darabant szemeli. Annor(um) 20...

15. Testis: *Erös Bartalis*, Alfalui nobilis. Annor(um) 20... *Karaczion estin reglünk uala* Cziato Miklos hazanal, Jeremias oda Jöwe *negied magauai*, ökis *regett monnak uala*, mondanak közüllünk (köszvlvük?) de nem tudom ki: *ritoke, az uagi regett mondatok*, monda Jeremias: hazud az, az ki azt mondgja, hogy mü (mv) *riünk*, mert mü *regett mondunk*, monda füstös ferenzc (!): ne haszuztasd az öcziemett, mert megh hazuttatad korodi Gergeljitis, azt eltürem, monda Jeremias: teszis hazuczc (!), azon fel kelle füstös ferenzc: hazuczc temagad, beczie (!) kurua fia, oda mene az aztalhoz, egj boltual igen ütte Jeremiast, monda Jeremias Darius Istuannak: roszc ember uagi, hogj nem tamaczc mellettem, mert atyamfia uolnal, monda darius Istuan: melletted tamadnek, he Veteknelkült bantana ualaki, de mind te uagi az oka, azon egibe kapanak, üstökbe menenek...

16. Testis: *peter Andras* Cziato Szegi nobilis. Annor(um) 16... *Karaczion estin reglünk uala*. Cziato Miklosni menenk (?) Jeremias oda Jeüue többekkel, az asztalhoz ülle, s monda: hazudnak azban, az kik azt mondgjak, monda füstös ferenzc: ne haszudtazc azeöcziemett, azon fel kelle füstös ferenzc, az boltual hozza ütte..."⁷

Forrásunk név szerint említi 16 regőt. Közülük négyen a Lakatos Jeremiás csoportjába tartoznak. A többiek egy vagy két csapatot alkothattak.

A regölök közül heten a lófők, ketten a gyalogosok kategóriájába tartoznak. Kettő jobbágy (esetleg zsellér), 1 zsellér. A két szolga esetében társadalmi csoportjuk, amelybe tartoznak, nem ismert. Két legényről még ennyit sem tudunk. Ők valószínű, hogy katonai rendűek. A regölés, úgy tűnik, nem osztotta meg társadalmi csoportok szerint a falu fiataljait.

⁷ Csíkszeredai Állami Levéltár. Csíkszék iratai: 27/7-es számú iratcsomó. Protokollumok. 1641-es év. testis – tanú; Alfalu – Csatószeg egyik régi neve, a másik neve Egyházásfalu volt, annorum 20 – 20 éves, primipilus – lófő, a székely lovaskatona latin neve, nobilis – itt lófő nemes, ut precedens – mint az előző tanu, pelerien – helyesen: pereljen (tollhiba!)

A meglévő adatokból arra lehet következtetni, hogy a regösök majdnem mindenkit meglátogattak, nem csupán a fiatal házásokat. A többször is említett Csató Miklósnak 1643-ban egy felnőtt és több kiskorú fia, Darvas Péter gyalogkatonának ugyanakkor egy felnőtt és egy kistia volt. Nem állapítható meg, hogy Madár András új házasa-e vagy nem. 1643-ban fogadott fia van.

Simó Péter lófőnek, 1643-ban a két fia még kiskorú.⁸

A négy legfiatalabb regös (Erős Benedek, Erős János, Péter András, Pataki András) 16, a legidősebb, Nagy István 25 éves.

Miklós Péternek, a második számú tanúnak a vallomásra kell kitérnünk. Durva tréfa formáját öltő alakoskodásuk legfőbb indítéka a versenytárs regöcsapat félreállítására lehetett.

A Lakatos Jeremiás megvertetésével végződő vetélkedésből nem zárható ki az ital szerepe sem. Bár erre nemigen történik világos utalás.

3. A továbbiakban a kozmási Balázs Péternek Márton János elleni panaszát idézzük. Alcsík törvényszékén a bánkfalvi Gábor István terjesztette elő: „...nem tudatuk miokból ugimint (...) 1641 karacson ejjn töb tarsaimmal edgiüt mentem volt hozzád *regleni*, és en kin marada(m) az ereszedbe(n) az kalaczial, te, I(nctus) oda J(e)öwen engemet sine ulla J(usta ratione) megh foglal, és 24 forint kezessegen bocziattal osztan el...”

Márton János prókátora bánkfalvi István Péter segítségével így válaszol: „...en hozzam J(ö)tenek uolt emberseges emberek *regleni*, mikor azok ot mulattak uolna emberseges(e)n hazamba(n), megh azok onna(n) el ne(m) menve(n), teöb emberseges emberek is erkesztenek, s azokis ugyan *regleök uolta(n)ak*, igi mikor azok haza(m)ba(n) be J(ö)tenek uolna emberseges(e)n, az többi el Indulta(n)ak, es azokkal, én, Gazda leve(n), kimenue(n), latunk egi embert ot, az eöröksegeme(n) allani az ajto előtt, azokis kerdetek, s magamis kertem, ki vagi, de te ahoz egiet se(m) Szollotal, annak utana oszt(a)n megh fordulua(n), hogi az embereket el kesertem, megh akartam latni: ki legi, miert ne(m) tudhatta(m) mi szandekba(n) uagi, te pedig ezt czielekedzeted, s ezzel bünöse teted magadot: ne(m) hogi szot attal uolna, hanem be mentel az ereszembe, s engemet, Gazdat ki koczioltal, es Igi oszt(a)n mas ajtomon be kerülue(n), azmint be mehettem ugi uittelek be az haza(m)ba, hogi meghercedje(m), mi az oka czielekedeted(n)ek, montam oszt(a)n: nier czielekszed ezt, mert en ezert tegedet megh tartoztatlak. Igy oszt(a)n az többi Iffiak, az kik ot uoltak, Szollani kezdenek, hogi kezese(n) el bocziassalak (bocziassalak?) es ugi bocziatalak el...”

A törvényszéken Balázs Péter tanúi „referalliak hogi eö *reges* tarsok volt uolna, Kü(n) maradot volt az kalaczial”. Vagyis a felperes a regölés során összegyűjtött ajándékkal, a kaláccsal kinn maradt.⁹

4. A negyedik protokollum datálása nehezebb. A törvényszéken 1655. november 12-i dátumot írtak rá. Az évszám nem egészen világos. A papíros rongált.

1. (...) *Tamus* Szent symoni Nobillis, Annor(um) 16. (...) napan paior Janosnenit ualank mulatasban, egh atalag (...)tunk uala egi(?)nehenian, hogi azt megh ihatok fel alank, hogi (...)iunk, az mihalj András fia is ot leven, Doczi Janos monda neki: Thamas vram boczustas el bennuket, nagioib uagi nalunknal, házasa ember is uagi, boczustas Szepen, mert ha Szepen nem buczustacz, en hatba uilek, de cziaak tréfa kepen monda. Dudar Thamas megh haraguek raita, ki mene az ajton, mu annak utanna sokaig mulatánk ot, el annira, hogi Dudar Thamas hasza mehetet uolna, le is feketet uolna, onnan mü, hogi el

⁸ Az összehasonlító adatokat az 1643-as székely katonai összeírásból, Iustrából vetjük. Eredetije a Magyar Országos Levéltárban, F. 136. Másolata a Csíki Székely Múzeumban. A „karácsony estin, karácsony ejjn” kifejezés karácsony első és második napja közötti estére, éjjelre vonatkozó kifejezés. Ez volt, általában, a regölés ideje. A kénosi idős regösök is így tudják.

⁹ Csíkszeredai Állami Levéltár. Csíkszék iratai: 27/8-as számú iratcsomó. Protokollumok. 1642-es év. A „sine ulla J(usta ratione) – „minden igaz ok nélkül, semmi okadás nélkül” írják magyar változatokban. Actor – felperes, ictus – alperes.

menenk, Benkes ferenczni *menenk regelni*, de eo nem bocziata be, onnan hogi ki iouenk az kapun, hat Dudar Thamas, Estergar ferencz az Kapu elot alnak, ketten ket palcziaual, Doczi Janosnak egyik kesiben az *Szip* uala, masikban az palcziaia. Doczi Janoshoz hosza utenek mind a ketten, hogi lata Doczi János, hogi le akariak utni, az *Sypiat* az kert touibe hanita, eois maga oltalmaban utni keszde hoszaiok...

2. *Czeke Istuan*, de ead(em). Nobilis. Annor(um) 18... ut primus Testis...

3. *Hollo peter*, de ead(em), primipillus. Annor(um) 18...

4. *Paior Janosne*, margit, de ead(em). Nemzetes Vduarhelszeki, bogoszi farkas ferencz Vram jobagia. Annor(um) 40... Az en haszammal mulatanak *Szenü Istuan napian* az Veres mihalj jobagi: Doczi Janos es Benkes Janos tob emberseges Iffiakkal egiut (egut?). Dudar Thamas is ot uala kosztok (kosztok?), eo onnan az en haszamtol el mene, megh a tobi az utan kesen (keszen?) menenek el, Doczi Janos buczustata el...10

Szükszavü forrásunk alapján 1655. évbéli Szent István király napjára valószínűsíthetjük a Csíkszentsimonon történetek. A protokollum, tévedésből az 1675-ös iratok között található, mert az 1655-ös évszámot 1675-nek nézték.

A tanúvallomásokat a csíkszentkirályi Bors Lukács és a csíkszentgyörgyi Csiszér Ferenc jelenlétében rögzítették, de nem datálták. A protokollum hátlapjára az alsíki törvényszéken az 1655. november 12-i dátumot írták. Ebből arra következtetünk, hogy a tanúságtevők nem karácsony másodnapját, Szent István vértanú ünnepét, hanem Szent István király napját említették.

A jegyzőkönyv hátoldalán van még egy jóval később, talán a XIX-XX. században, színes ceruzával írt keltezés. Ezt vagy valamely más, akkor még létező, és erre az ügyre vonatkozó forrásból vette az illető, vagy a már említett „Die 12 9bris 1655” téves olvasatából. Ez utóbbi állításunk kevésbé valószínű. Ez azért fontos csupán, hogy megerősítsen abban a feltevésünkben, miszerint a dokumentumban említett Szent István napja nem karácsony másodnapja, hanem az 1655. évbéli Szent István király napja. És az is regösnapnak számított. Figyelmet érdemel az is, hogy az egyik regölőnek, Dóczi Jánosnak hangszere: sípja volt. A regösök erőszakossága, durva tréfái miatt nem egyszer előfordult, hogy nem fogadták őket. De gátat szabhattak a családok anyagi lehetőségei is. Nem engedhették meg maguknak a regölők fogadását, megvendéglését. Az énekmondók szilajságát, szentelenkedését kiválthatta a regölés során elfogyasztott ital. Az elősorolt levéltári emlékek alapján állítható, hogy a XVII. század első felében, közepe táján Alsíkon a regölés általánosan ismert népszokás volt, sőt feltételezhető, hogy az egész Csíkban az.

A XVII. század második felében vagy a XVIII. században Csíkban is megszokadt egy nagy múltú tradíció. A csíki regösének, sajnos, nyomtalanul eltűnt, pedig igazi magyar poézis volt. Nem került itt akkor egy íródeák sem, aki legalább az utókor számára megörökítette volna a csíki regösének szövegét és dallamát. Fenti adatainkkal letűnt idők örökre elnémult szóbeli költészetéről adtunk hírt.¹¹

Szőcs János

¹⁰ Csíkszeredai Állami Levéltár. Csíkszék iratai: 27/20-as számú iratcsomó. Protokollumok. 1673-79-es évek. A Bors Lukács nevével 1656 után, a Csiszér Ferencével 1659-et követően nem találkoztam. A legények egy átalag, vagyis egy kisebb hordó italt, legvalószínűbb, hogy sört vásároltak és ittak meg. Amint a szövegközléskor is jeleztük: a levél rongált. Innen is a pontatlanság.

¹¹ A regölés nyomait, maradványait véljük felfedezni az alsórákosi legénysereg, valamint a havadi legények *hajnalozásában* (V.ö. *Imreh Barna: Az alsórákosi sereg. Népismereti dolgozatok. 1978., Nagy Ödön: Népszokások múltja és jövője Havadon. Népismereti dolgozatok. 1980.*). Alapos, hozzáértő vizsgálatot érdemelne a *lövetei betlehemesek pásztortánca*. A regölés hagyatékából valónak tűnik. Nincs tudomásom róla, hogy eddig ilyen vizsgálódásra sor került volna.